

IX. KAPITOLA

JURGEN HABERMAS:

O PROMĚNE VEŘEJNOSTI A DESTRUKTIVNÍ ROLI MASOVÝCH MÉDIÍ

Habermas ve svém díle rozvíjí hlavní témata kritické teorie, ale došel k závěru, že **toliko kritika různých forem politické, kulturní či ideologické oprese je nedostatečná**. Takovou kritiku označuje za reifikovanou či přesněji za reifikaci sebe sama. Ač si toho Adorno, Horkheimer, ale i Marcuse byli vědomi **nikdy neposkytli skutečný projekt řešení a zůstali u příliš obecného konstatování, že úkolem kritické teorie je osvobodit jedince od různých forem dominance**.

Habermas se domnívá, že **kritika musí být založena na analýze základních procesů, které integrují sociální systémy**. Taková kritika pak má podle něho potenciál označit nové typy sociálních vztahů. **Bez teoretického pochopení jak společnost funguje je kritika neúčinnou, marnou**. Je třeba analyzovat systém dynamiky celé společnosti, je nutné vyhnout se omezením subjektivismu, postavit kritiku na teoretické **analýze opírající se o ideje z dalších teoretických disciplin a přístupů**.

Habermas (Adornův asistent) se tak postupně vzdaluje od svého učitele, respektive celé první generace Frankfurtské školy sociálněvědné. Upozorňuje na nevyřešený paradox charakterizující především dílo Adorna a Horkheimera, kteří na jedné straně diagnostikují situaci, kdy se **rozum jako instrumentální racionalita obrací proti sobě a současně vidí jediné východisko v racionalitě**. Habermas se pokouší tento rozpor vyřešit a proto se domnívá, že je třeba původní verzi kritické teorie rekonstruovat. Snaží se tak specifikovat příliš obecný pohled svých učitelů a naznačit jaké formy rozumu-racionality můžeme identifikovat v různých životních situacích.

Habermas považuje za klíčovou a unikátní charakteristiku našeho druhu, že jsme **puzeni v komunikaci dosahovat konsenzu**. Máme potenciál dosahovat konsenzu. K tomu může dojít v ideální situaci, kdy nejsou ve hře systematické tlaky typu ideologií či manipulativních praxí.

Hledá tak de facto charakteristiky **KOMUNIKATIVNÍ RACIONALITY** (*Teorie komunikativního jednání*). Na jejím základě se pak pokouší rekonstruovat kritickou teorii. Hovoří v dané situaci o **ideální řečové situaci, která předpokládá** reciproční povahu jazykové komunikace a stejné příležitosti vstoupit do dialogu.

1/ Habermas de facto přijímá ideu, že jazyk má jakousi neviditelnou strukturu, která předem podmiňuje jeho užívání. Aplikuje stejný princip na lidskou komunikaci.

Domnívá se, že aktéři jsou nepochybně komunikativně kompetentní v tom smyslu, že mají know-how jak vytvářet komplexní komunikaci, ale **současně neznají pravidla, která užívají. Za hermeneutickým královstvím interpretace existuje podle něho pre-konceptuální oblast, která je přístupná pouze skrze racionální rekonstrukci těchto skrytých pravidel.**

2/ Podobně jako Piaget se Habermas domnívá, že kognice má svou skrytou strukturu, která formuje jak rozumíme věcem, a to nezávisle na jazyku. Takové kategorie, čas, prostor, kauzalita, substance, které používáme v každodenním životě se nerodí v jazyce, ale jazyk je pro ně využíván. Piaget ukazuje, že naše kognice postupuje skrze stádia narůstající komplexity, která nejsou přístupná interpretaci a předcházejí naši interpretaci.

Podle Habermase tato **intersubjektivní a konsensuální povaha komunikativní racionality** slouží nejen jako obrana před destruktivitou instrumentálního rozumu, ale též jako normativní měřítko jeho nové kritické teorie.

Podle jeho názoru dnes nemusí kritická teorie pracovat či hledat tak neuchopitelné či metafyzické kategorie jako „historické síly“, „proletariát“, jelikož v naší komunikaci je vždy přítomen komunikativní rozum.

Univerzalita podmínek komunikativní racionality je sporná. Reciprocita, rovnost komunikativních příležitostí jsou charakteristické spíše pro západní civilizaci.

V této souvislosti hovoří o tzv. **performativní kontradikci**

Logická kontradikce nastává v situaci, kdy jsou dvě propozice ve vzájemně vylučujícím vztahu, to znamená, že nemohou být pravdivé současně. Jde o konfliktní vztah mezi dvěma idejemi.

Performativní kontradikce popisuje naopak situaci kdy jsou ve sporu předkládané tvrzení a způsob jakým je tvrzení realizováno. Performativní kontradikce stojí proti komunikativnímu záměru.

Je zde jistá podobnost s tzv. „Langovou teorií zpětné vazby“. Příkladem může být matka, která verbálně vyzve své dítě, aby jí před tím než jde spát políbilo. Její fyzická odezva ale komunikuje naprostou lhostejnost, citovou nezúčastněnost a manifestuje pouze mechanické naplňování uvedeného rituálu. Tak je komunikativní záměr matky zpochybněn povahou jejího chování-performace.

V akademické oblasti se můžeme setkat s *performativní kontradikcí* u Foucaulta, který popisuje dva způsoby uplatňování moci – **okázalé, fyzické, silové prostřednictvím násilí a byrokratickou represí, která zpracovává naše sebekontrolní mechanismy**. Tvrdí přitom, že jedna forma moci pouze nahradila druhou. Současně ale nepřímou naznačuje, že horší je nová forma zotročení – byrokraticko-psychické disciplinace.

Habermas ale upozorňuje právě na tuto performativní kontradikci, která nabourává Foucaultovu snahu zachovat hodnotovou neutralitu.

Habermas kritikou performativních /KOMUNIKATIVNÍCH/ kontradikcí jen demonstruje své přesvědčení, že náš svět může být lepším místem k životu, a to za situace, kdy budeme schopni využívat lépe naši fundamentální schopnosti vést racionální dialog.

A/ VEŘEJNOST

Masovou kulturu chápe Habermas jako konstitutivní součást **obecné kultury**, tedy jako **sociální a veřejný fenomén**, který je produkován **intersubjektivně** a je základním zdrojem naší identity, prostředkem či prostorem sociální směny, místem tvorby komunitní identity.

Doba vzniku tohoto fenoménu je do jisté míry spojena se vznikem a hlavně s expanzí fenoménu VEŘEJNOSTI, se kterým je ale zároveň i v hlubokém rozporu

Habermasova koncepce VŘEJNOSTI dnes tvoří neodmyslitelné argumentační instrumentarium obhájců role tzv. médií veřejné služby. A to i přesto, že Habermas sám nikdy svou koncepci takto explicitně nerozvíjel.

Genezi **VEŘEJNOSTI/VEŘEJNÉ SFÉRY** popisuje Habermas ve své práci - Strukturwandel der Öffentlichkeit (1961), angl. The Structural Transformation of Public Sphere (1972).

Jde o historicko - sociologickou studii, která se zabývá **zrozením, transformací a konečnou desintegrací buržoasní sféry veřejnosti**. Autor vychází z **analýzy právního, ekonomického, sociologického, politologického a kulturně-historického diskursu**.

Jako **VEŘEJNOU SFÉRU** /zónu, prostor/, **VEŘEJNOST** označuje Habermas oblast **sociálního života**, kde lidé řeší problémy **obecného zájmu**, kde diskutují **bez omezení tradice či panujících mocenských sil či dogmatu** a kde se pokoušejí řešit názorové odlišnosti prostřednictvím **racionální argumentace**.

B/ GENEZE VEŘEJNOSTI

O **VEŘEJNOSTI** se začíná hovořit až v 18. st. Středověk ještě nezná zásadní rozlišení mezi:

a/privátní a

b/veřejnou sférou.

Tyto dva pojmy v této době **sdílely jakousi neviditelnou jednotu.**

Termín **občan** má za feudalismu převážně **privátní význam**. Ve středověku jsou atributy **panský a privátní** užívány synonymně.

Veřejná reprezentace nebyla v této době konstituována jako

a/sociální doména, ale spíše jako

b/ statusový atribut.

Status pána byl neutrální k pojmům veřejný a privátní.

Pojem **REPREZENTACE necharakterizovala současná představa, podle které se „REPREZENTACE“ může realizovat pouze na veřejnosti.**

Od reprezentace se ve středověku očekávalo konání čehosi neviditelně viditelného - prostřednictvím veřejně přítomného pána. (dnes zcela vymizela reprezentace jako **privátní záležitost**).

Reprezentace byla uložena v **personálních attributech** (insigniích, oblečení pozdravu, titulech, mluvě, formálním diskursu, typickém způsobu chování).

Goethe říká ve Wilému Meistrovi - „člověk nepotvrzuje sebe sama tím, co dělá, ale tím čím je“.

Fungovala tedy spíše jako **aura feudální autority** a **nebyla srovnatelná se sférou politické komunikace.**

Uvedenou proměnu pak lze s jistou dávkou zjednodušení charakterizovat tak, že **šlechta reprezentovala sebe sama, zatímco buržoasie už jen to co sama vyprodukovala.**

Proces zrození veřejné sféry byl samozřejmě postupný. Od poloviny 16. století dochází k **redukci veřejnosti jako klasické reprezentace,** což se mimo jiné manifestovalo jako:

a/ **omezování státní autority lokální autoritou** a
b/ **otevřel se tak prostor pro autoritu veřejnou.**

Veřejnost se v 17. století postupně stala synonymem:

a/ **čehosi spojeného se státem a jeho problémy, ale**
b/ **NE s institucí státu.**

Jako by jen suplovala či kriticky refletovala funkce vykonávané státem.

1/ **autorita v této době již dále nebyla připisována reprezentativnímu dvoru osob nadaných mocí, ale byla zakotvena v pravidelných sférách soudnictví, které mohlo legitimovat použití násilí.**

2/ **autorita feudálního pána byla nahrazena, transformována do autority policie.**

3/ **soukromý občan jako adresát této autority vytvářel a zároveň formoval povahu veřejnosti.**

4/ **v oblasti ekonomické byly supraindividuální cíle jednotlivce nahrazeny individuální rodinnou ekonomikou.**

Habermas popisuje historické proměny buržoazní veřejné sféry - veřejnosti, která se vynořila na konci sedmnáctého a začátku 18. století jako prostor klubů, kaváren, žurnálů, novin. Šlo o nový do té doby neznámý fenomén.

SCHÉMA BURŽOASNÍ VEŘEJNÉ SFÉRY

(občanské veřejnosti) v 18. století

Privátní sféra

Sféra veřejné authority

<p>Občanská společnost (svět zboží výměny a společenské práce)</p> <p>Vnitřní, interní sféra - nukleární rodiny (buržoazní intelektuálové)</p>	<p>Veřejná sféra jako politická veřejnost</p> <p>Veřejná sféra jako literární veřejnost (debatní kluby, tisk)</p> <p>(trh kulturních produktů) „Město“</p>	<p>Stát (sféra „policie“)</p> <p>Panovnický dvůr (dvorská – šlechtická společnost)</p>
--	---	--

Linie mezi státem a společnostmi oddělila **veřejnou sféru** od **privátního světa**.
Veřejná sféra koexistovala s veřejnou autoritou.

Privátní sféra zahrnuje jak intimní, rodinné vztahy, tak i vztahy veřejné - občanskou společnost v užším slova smyslu.

Veřejná sféra-veřejnost nebyla od svého počátku autonomně buržoasní institucí, ale zachovávala jistou kontinuitu s veřejností reprezentativní - dvorskou. Šlechta přesouvá v procesu postupného oddělování od osoby panovníka postupně svůj zájem do města, jehož typickými kulturními institucemi byly kavárny, salony, debatní kroužky (table society). Zde se začal pomalu odehrávat kritický dialog. Nastupující buržoasie či spíše skupina buržoasní avantgardy a vzdělané střední třídy se zde defacto učí umění kriticko racionální veřejné debaty skrze své kontakty s dvorskou společností.

Tato diskuse se rychle vyvinula do veřejné kritiky panovníka a státu. Zároveň tak vznikl most mezi zbytky kolabující formy veřejnosti dvorské a buržoasní veřejnosti.

Veřejnou politickou sféru významně formovala oblast „obchodu se zprávami“, která postupně posilovala význam fenoménu veřejného mínění, jež prezentovalo státu potřeby veřejnosti

Podle Habermase se v této situaci zrodila veřejnost tj. skupina svobodných občanů, schopných vést kritickou diskusi, která se významně podílela na emancipaci od tlaku státu i trhu. Tato společenská fóra pomohla rozrušit základní strukturu feudalismu, který legitimovalo náboženství a zvyky či tradice spíše než dohoda, jež by byla výsledkem veřejné-racionální diskuse.

Výrazné rozšíření veřejné sféry-veřejnosti připisuje Habermas extenzi tržní ekonomie a osvobození od feudálních omezení. Svobodní občané vlastníci majetku, obchodníci, kupci se postupně aktivněji zapojovali do řízení společnosti, respektive do diskusí o jejích problémech.

Veřejnost v tomto Habermasově pojetí vytvořila etiku solidarity a kritické racionality. Základní podmínkou pro existenci takového veřejnosti je možnost komunikace osvobozené od vlivu státu a trhu. Tento emancipační projekt ovšem podle Habermase nedošel svého naplnění.

C/ MÉDIA

Často přehlíženým elementem raně kapitalistického systému, který podle Habermase významně korespondoval s procesem zrození veřejnosti byl tisk - ironicky nazývaný jako politický žurnál, nejdříve vydávaný v podobě týdeníků. V polovině 17. století se již objevuje i denní periodicitu.

Počátky tisku je možné hledat u rozvoje dálkového obchodu založeného na permanentně fungujících trzích. S tímto procesem pak šel ruku v ruce rozvoj pošty. Vznikla tak vlastně první institucionalizovaná pravidelná komunikace.

Tento systém preferoval ovšem tzv. insider information tj. možnost, že nejpodstatnějšími informacemi např. ekonomického charakteru disponovali jen ti, kteří si je mohli koupit či se k nim nějakým způsobem dostali díky svému sociálnímu kapitálu.

Tento způsob komunikace byl přijatelný právě proto, že neexistovala veřejnost v dnešním smyslu, respektive tlak veřejnosti na rovný přístup k informacím. Až do doby jejího vzniku tak neexistovaly pravidelně distribuované publikace komerčního charakteru. Existovalo pouze příležitostné zpravodajství o současných událostech.

Vedle těchto příležitostných médií existovala ještě specifická forma distribuce a obchodu s informacemi. Jde o tzv. **NEWS LETTERS** - soukromou korespondenci organizovanou na komerční bázi obchodníky se zprávami - **news dealers**. Tak se objevovaly a distribuovaly zprávy o válečných konfliktech, daních, dopravě a zahraničním obchodě. Pouze minimální část těchto sdělení pronikla do již zmíněných nepravidelných tištěných žurnálů - druhé formy nosiče informací.

Objevovaly se zde zvláště zprávy z ciziny, ze dvora, a méně důležité obchodní zprávy, které prošly neoficiální kontrolou obchodníků a oficiální cenzurou státu. Typické zprávy, které se zde objevovaly se týkaly především zázračných vyléčení, katastrof, vražd, hrozeb nákazy či epidemií nebo požárů tvořily standardní obsah těchto periodik. Veřejné informace týkající se např. místní politické problematiky zde hrály okrajový charakter. Žurnály též rozesílaly část nákladu anonymně.

Na počátku 17. století však zájem nových státních autorit o tisk rychle stoupal a vzrůstá jeho význam pro naplňování funkcí a cílů státní administrativy.

Narůstá počet zpráv o státních návštěvách a speciálních událostech na panovnickém dvoře (forma transpozice veřejné reprezentace do nové formy veřejné sféry).

Tento fakt dokládá například skutečnost, že prvním patronem francouzského deníku *Gazette* byl kardinál Richelieu (1631). Tento deník byl vzorem pro britský *Gazette of London*, jehož patronem byl pro změnu Karel II. (1662).

V těchto dvou denících se již objevovaly běžně rubriky zabývající se např. cenami různých produktů, ale i stavem vody na místních tocích a samozřejmě zprávami a nařízeními vlády, které pochopitelně zasahovaly pouze velmi malou část společnosti tj. gramotné občany tedy aristokracii a především nastupující buržoasii. Továrníci, kupci bankéři, stejně jako lékaři, pastoři, úředníci, tedy ti, kteří jen těžko získávali nezávislost na státu, tak začali tvořit čtenářskou veřejnost.

Tato skupina byla přijata kultivovanou dvorskou šlechtou, která již v této době opouští kulturu dvora. Její vztah ke dvoru byl velmi napjatý. Manifestovala se zde již naplno rivalita mezi dvorem a městem. A je to právě tato skupina složená z městských kupců, úředníků a transformující

se aristokracie, která začíná vystupovat jako oponent autority panovníka - jako nastupující veřejnost.

V poslední třetině 17. st. byly žurnály doplněny periodiky, která již neobsahovala pouze triviální a primární informace, ale i pedagogické instrukce a dokonce kritiku a recenze. **Dennis de Sallo** - Journal des Savants 1665, **Otto Mencken** - Acta Eruditorum 1682, Monatgesprache **Thomasius** 1688. Objevují se zde nejen mravokárné, ale i kritické texty. **Jejich publikum se v této době podle Habermase stává veřejností. Z pasivního subjektu, subjektem argumentujícím. Čtenářská veřejnost tvoří kritickou veřejnost.**

Podle Habermase tedy **veřejná buržoasní sféra stojí mezi občanskou společností a státem. Stala se tak garantem kritické diskuse, respektive reflexe o obecných zájmech v době zrodu a první expanze tržní ekonomiky.** Tato diskuse startuje defakto v kavárnách a salónech (divadelní představení), kde se jejich převážně mužští návštěvníci, bužoasie, intelektuálové i šlechta setkávali a diskutovali o literatuře.

Diskuse o literatuře postupně přešla k tématu politickému a došlo tak k situaci, kdy autorita lepšího argumentu byla konfrontována se statem quo. Tato setkání, která se začala realizovat mezi léty 1680 - 1730 v Evropě v kavárnách a salónech byla sice pochopitelně **omezena jen na velmi úzkou část společnosti, ale tato část začala být vnímána díky tomuto kritickému dialogu jako mluvčí veřejnosti.**

Veřejnost byla sice malá, ale princip univerzálního ztotožnění či identifikace se začal pomalu realizovat. **Participanty veřejné veřejné diskuse se mohli stát ti, kteří disponovali základními kvalifikačními kritérii:**

- a/ spoléhali na racionální argumentaci,
- b/ disponovali jistým majetkem
- c/ byli to muži

Postupně též dochází k tomu, že **veřejné užívání racionální argumentace je nadřazeno jeho privátnímu využití.** Tímto způsobem dominantní mužská kapitalistická třída posilovala svou mocenskou pozici a souběžně s tím vytvářela i kulturní základnu pro kritiku.

D/ REFEUDALIZACE VEŘEJNOSTI

Tragédií této buržoasní veřejné sféry bylo, že se sociální síly, které ji dovedly k životu ji postupně samy začaly destruovat. Habermas se podobně jako Weber ve své analýze racionalizace domnívá, že veřejná sféra byla destruována těmi samými silami, které stimulovaly její expanzi.

Podle Webera nestabilita systémů tržní ekonomie vedla k posílení role státu, k expanzi byrokracie a omezení veřejné sféry.

Stát se snaží redefinovat problémy jako technické a řešitelné technologickými a administrativními procedurami spíše než veřejnou diskusí a argumentací.

Institucionalizovaný dialog salonů a kaváren tak začal být stále silněji organizován na základě komerčního zájmu.

Tato t r a n s f o r m a c e je nejlépe patrná na novinovém průmyslu.

Novinový obchod byl původně organizován jako malá **rukodělná výroba.** Pouze pomalu se stával místem střetu politických postojů. Poměrně krátkou periodu, kdy tomu tak skutečně bylo, nazývá Habermas jako epochu literárního žurnalistu a končí rokem 1870 zrozením instituce monopolního kapitalismu, který se podílel na komercionalizaci tisku.

Literární formy reprezentace byly pak nahrazeny specializovanými žurnalisty ovládanými privátními zájmy vlastníka.

Místo použití kritického rozumu individuálního participanta se objevuje mechanismus ekonomické a politické manipulace.

Tato progresivní institucionální eliminace individuí realizujících komunikaci ve veřejné sféře vedla postupně k separaci veřejného a privátního života. Komerční kultura začala být stále intenzivněji konzumována v privátním prostředí domácnosti a ztrácela se tak veřejná, racionální a kritická debata.

EPOCHA OPEVNĚNÝCH TELEVIZNÍCH DOMÁCNOSTÍ.

Na rozdíl od tištěné kultury buržoazních diskurzivních salonů neumožňují nová média tuto kritickou-racionální diskusi. Právě fragmentarizovaná povaha sdělení produkovaných novými médii vede k tomu co Raymond Williams nazývá zprivátnělou mobilitou - mobilním privátnem.

Tato privatizace kultury vede podle Habermase k trivializaci kulturních produktů s cílem získat co největší trh. Podle Habermase je tento trh

charakterizován kontradikčními procesy emancipace a dominance. Například knižní trh vytváří malou skupinu čtenářů, kteří mají přístup k literatuře nejvyšší úrovně. Ovšem zvyšující se náklady vedou k tomu, že literatura musí být přizpůsobena masovému volnému času, kultuře, která vyžaduje relaxaci a snadnou recepci.

Tyto formy masové kultury mají podle Habermase specifickou ideologickou funkci:

Integrovat masovou populaci do depolitizované kultury, která umožňuje vyhnout se kritické diskusi, kde by byla adekvátnost veřejné problematiky diskutována a zpochybňována.

Jinými slovy výše popsaná kulturní transformace vedla k refeudalizace veřejné sféry-veřejnosti. S

Současná mediální kultura je charakterizována:

a/ progresivní privatizací občanství

b/ trivializací otázek veřejného zájmu.

Občané se tak mění v konzumenty, politici v mediální hvězdy, a to vše s cílem vyhnout se racionální diskusi.

V pozdějších pracích Habermas hovoří více o rozdělení kulturní sféry ekonomii i státem a nazývá tento proces jako kolonizaci životního světa, který byl okupován systematickým uplatňováním mechanismu peněz a moci. Komunikativní jednání bylo zablokováno jednáním instrumentálním směřujícím k naplnění „úspěchu“.

Možnost dosáhnout racionální formy porozumění byla potlačena instrumentálními formami rozumu, který legitimuje nespravedlivý systém. Ve vztahu k médiím znamená tato teze maximalizaci zisku a minimalizaci informované kritické diskuse.

Podle Habermase moderní demokracie sociálního welfare statu vylučují veřejnost z kritického dialogu. Činí tak v rámci procesu, kdy se střetají různé ekonomické a politické zájmy jak politických stran, tak i organizací, které ovšem mezi sebou a vládou uzavírají vzájemný kompromis, a tak vytěsňují veřejnou sféru z tohoto vyjednávání. (ŽELEZNÝ-KLAUS, TELEVIZNÍ KRIZE, OPOZIČNÍ SMLOUVA).

Veřejné mínění proto není charakterizováno neomezenou veřejnou diskusí, ale je indikováno např. prostřednictvím výzkumu veřejného mínění a PR. Tisk a jiná média slouží méně jako orgány veřejné

informace, ale jsou spíše používány k zajištění konsensu a stimulaci konzumní kultury.

Náš životní svět ovšem není vykloubem jen prostřednictvím mechanismu jeho refeudalizace a kolonizace. Habermas užívá ještě termín **kulturní zbídačování.** Tento proces se manifestuje především jako rostoucí oddělování expertních kultur od laických, civilních.

Příkladem je rozdělení tištěných médií na **quality press**, který komunikuje s menším publikem, jež je **bohatší jak informačně tak především ekonomicky a je tak schopno zakoupit si i dražší reklamní plochu.** A naopak **tabloidní periodika** závisející méně na reklamě, ale více na nákladu.

Pod rouškou **národních zájmů či veřejného blaha** se realizuje simulovaná veřejná diskuse. Veřejná sféra má v tomto smyslu **simulovanou povahu.**

Klíčovou roli zde hraje přeměna systému masových komunikací, které dnes mají podobu monopolních organizací. Nárůst managementu myslí a vztahů PR Edward Bernays. Marketing lidských duší.

Komeracionalizace a komodifikace médií tak defacto podlomila jejich schopnost působit jako centra racionální diskuse a podílí se na kulturní fragmentaci, v rámci které jsou depolitizované masy vyloučeny z centrálních diskusí o naší politické kultuře.

Uvedená argumentace v sobě nese všechny základní rysy kritické teorie. Úpadek svobody se zde jeví jako důsledek:

a/ expanze kapitalismu

b/ a státní byrokracie, která uplatňuje stále silnější sociální kontrolu.

Habermas vidí řešení v oživení veřejné sféry. Představa svobodné a otevřené diskuse opírající se o racionální argumentaci se pak stala centrálním Habermasovým tématem i v dalších pracích vrcholících v *Teorii komunikativního jednání.* Habermas vidí možnost emancipovat se od dominance pouze prostřednictvím **komunikativního jednání,** které je defacto reinkarnací veřejné sféry prostřednictvím konceptuálního aparátu.

E/ KOMUNIKATIVNÍ JEDNÁNÍ A IDEÁLNÍ ŘEČOVÁ SITUACE

Habermas kritizuje své předchůdce a hovoří o jejich intersubjektivním deficitu, který se projevuje ve zdůrazňování subjekt – objektové racionality. Habermas

vychází z toho, že **rozum disponuje komunikativní, intersubjektivní kvalitou.** **KOMUNIKATIVNÍ JEDNÁNÍ** podle něho stojí v opozici k instrumentálnímu jednání. Jeho cílem /télos/je dosáhnout vzájemné shody. **Primární tedy není realizovat instrumentální intervenci v sociálním nebo fyzickém světě.** Komunikativní jednání podle něho vytváří opozici vůči účelovosti instrumentálních forem jednání, které podlomily osvícenské naděje.

Komunikativní jednání není něco co činíme příležitostně, ale jde o jakousi danost, která je integrální součástí lidské životní situace. Jedinci jsou vždy komunikativně propojení, sjednoceni prostřednictvím jazyka, který užívají. Jazyk zde vytváří **komunikativní lešení**, které podpírá **společné rysy našeho světa** a umožňuje dosahovat souhlasu s druhými. Jde podle něho o télos, cíl dosahovat shodu. Je tomu tak proto, že kdykoliv jej užíváme **vždy implicitně žádáme druhé, aby vnímali náš svět tak, jak jej vidíme my.**

Jazyk nám umožňuje zaujímat distanci, oddělovat věci, říkat ano/ne. Pokud posluchač nesouhlasí musí mluvčí podat lepší důkaz, lépe argumentovat. **Tato reciproční mezilidská komunikace znamená podle Habermase, že v našem komunikativním jednání je potenciál pro vytvoření lidského konsensu.**

V této situacii zavedl Habermas novou kategorii – **IDEÁLNÍ ŘEČOVÁ SITUACE.**

Vychází přitom z **Chomského strukturální lingvistiky** a **Piagetovy kognitivní psychologie.** Strukturální lingvistika rekonstruuje pravidla toho jak jsou věci pojmenovávány. Popisuje jak jsou produkovány gramaticky korektní a sémanticky smysluplné elementy přirozeného jazyka.

1/ Habermas de facto přijímá ideu, že jazyk má jakousi neviditelnou strukturu, která předem podmiňuje jeho užívání. Habermas aplikuje stejný princip na lidskou komunikaci. Ačkoliv se domnívá, že aktéři jsou nepochybně komunikativně kompetentní v tom smyslu, že mají know-how jak vytvářet komplexní komunikaci, ale **současně neznají pravidla, která užívají.** **Za hermeneutickým královstvím interpetace existuje podle něho pre-konceptuální oblast, která je přístupná pouze skrze racionální rekonstrukci těchto skrytých pravidel.**

O této oblasti hovoří jako o **univerzální či obecné pragmatice.** Univerzální proto, že užívá jazyk, označení pragmatika zde odráží fakt, že se orientuje automaticky vůči světu, v různých situacích.

2/ Podobně jako Piaget se Habermas domnívá, že kognice má svou skrytou strukturu, která formuje jak rozumíme věcem, a to nezávisle na jazyku.

Takové kategorie, čas, prostor,, kauzalita, substance, které používáme v každodenním životě se nerodí v jazyce, ale jazyk je pro ně využíván. Piaget ukazuje, že naše kognice postupuje skrze stádia narůstající komplexity, která nejsou přístupná interpretaci a předcházejí naši interpretaci.

Habermas považuje za klíčovou a unikátní charakteristiku našeho druhu, že jsme puzeni v komunikaci dosahovat konsenzu. Máme ponciál dosahovat konsezu. K tomu může dojít v ideální situaci, kdy nejsou ve hře systematické tlaky typu ideologií či manipulativních praxí.

Hledá tak de facto i charakteristiky komunikativní racionality. Na jejím základě se pak pokouší rekonstruovat kritickou teorii. Hovoří v dané situaci o idealizaci či nevyhnutelných podmínkách komunikace. Tzv. Ideální řečová komunikace vychází z předpokladu, že reciproční povaha jazykové komunikace, že všechny její součásti mají stejnou příležitost vstoupit do dialogu, ideologického tlaku a uplatnit vždy nejlepší argument. Tato intersubjektivní a konsensuální povaha komunikativní racionality slouží nejen jako obrana před destruktivitou instrumentálního rozumu, ale též jako normativní měřítko jeho nové kritické teorie.

Popisuje tak struktury našich komunikačních kapacit. Podle jeho názoru dnes nemusí kritická teorie pracovat či hledat tak neuchopitelné čimetafyzické kategorie jako „historické síly“, „proletariát“, jelikož naše komunikace je vždy přítomen komunikativní rozum. Univerzalita podmínek komunikativní racionality je sporná. Reciprocita, rovnost komunikativních příležitostí jsou charakteristické spíše pro západní civilizaci.

KRITIKA

Koncepce veřejné sféry v sobě nese poněkud **romantické rysy**.

Můžeme zde rozlišit tři základní metodologické problémy:

1/ Habermas se zabývá pouze jednou historickou formou veřejného života /západoevropskými středními třídami/. To vede k podcenění plebejštějších forem veřejnosti a jejich aktivit, které se ale nepochybně na celém procesu transformace podílely.

2/Hebermasova argumentace je příliš ve vleku sebeobranu prvních obhájců veřejného života a idealizuje si vnitřní homogenitu a koherenci této „skupiny“.

3/ Za Habermasovým pojetím refeudalizace veřejnosti je velmi silně cítit Adornovská melancholie plynoucí z efektů kulturního průmyslu. Strukturální přeměna tak ignoruje dodnes trvajících spor či boj po emancipaci občanské společnosti probíhající zvláště na poli nových médií /viz. spory o roli veřejné mediální služby/.

Hebermasův přístup tak lze charakterizovat jako nostalgii po ztracené naději emancipace prostřednictvím buržoazní veřejné sféry a současně hluboký pesimismus spojovaný s možností vytvořit nové formy veřejného života v rámci současné občanské společnosti.

Řešení, které nabízí mladý Habermas jej vede **do stejného konceptuální pasti v jaké skončili jeho učitelé.** V dalších fázích vývoje se pokouší Habermas nejen o kritiku kapitalistické společnosti, ale přesměrovat kritickou teorii tak, aby nebyla omezována kontemplativním subjektivismem Lukacse, Horkheimera a Adorna. Tento projekt počíná jeho kritikou vědy.

Ovšem v situaci sílícího a expandujícího kapitalismu stát naopak posiluje – veřejnou sféru, respektive **etabloval étos veřejné služby.**

Zdá se, že kapitalismus po upevnění svých pozic nemá zcela zájem na totální destrukci veřejné sféry. Svědčí o tom zřizování sítě veřejných knihoven, muzeí, galerií apod.

Podle Habermase je existence veřejné sféry nejistá.

Pro existenci veřejné sféry nestačí její institucionální zakotvení, ale vyžaduje **podporu kulturní tradice, respektive socializačních vzorců, politické kultury, a ducha populace směřujícího ke svobodě.**

Proto je třeba **redefinovat pojem občanská společnost,** který od Hegela a Marxe zahrnuje sféru ekonomickou regulovanou prací, kapitálem, a tržní, zbožní ekonomikami. Jasná definice chybí, ale je zřejmé, že: Jádrem občanské společnosti jsou dnes dobrovolné organizace, které stojí mimo království státu a tržní ekonomie – od církví po sportovní kluby.

Podle J.Keana politické strany defacto splynuly se státem.